

4. Скорофатова А. О. Ономазіологія та лінгвогеографія фітономенів в українських східнослов'янських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Луганськ, 2008. 24 с.

5. Тараненко О.О. Номінація. *Українська мова. Енциклопедія* / ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 417–419.

ДЖЕРЕЛА

ЕСУМ III – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук та ін. Київ : Наук. думка, 1982. Т. 3 : Кора–М / уклад.: Р. В. Болдирев та ін. 1989. 548 с.

ЕСУМ IV – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук та ін. Київ : Наук. думка, 1983. Т. 4 : Н–П / уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко. 2003. 656 с.

Павла Василічишена (м.Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І.В.

ОБРЯДИ ТА ВІРУВАННЯ ПОДОЛЯН, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ХЛІБА В РОДИННІЙ ОБРЯДОВОСТІ

Етнолінгвістика – це галузь мовознавчої науки, що вивчає мову як творчий продукт її носія, тобто етносоціуму, що породив мовний феномен як ключовий елемент і водночас рушій національної культури [Жайворонок 2007: 8].

Діалектологія – найкраще джерело, де можна віднайти потрібну інформацію для етнолінгвістики. Саме в діалектному тексті спостерігаємо збереження в пам'яті діалектоносіїв вірувань, ставлення до релігії, церкви, самоідентифікації як

однієї з етнічних груп українського народу насамперед на тих теренах, які відірвані від українськомовного діалектного континууму [Гримашевич 2015: 56].

Актуальністю дослідження є те, що таких системних етнолінгвістичних досліджень подільського говору на сьогодні в українському мовознавстві немає [Подільський... 2013].

За мету ми поставили дослідити термінологію обрядів та вірувань подолян, пов'язаних з використанням хліба в родинній обрядовості, на матеріалі діалектних текстів із подільських говірок 10 н.п.п.:

1. с. Решнівка Старокостянтинівського району Хмельницької області;

2. с. Журбинці Козятинського району Вінницької області;

3. м. Хмільник Хмельницького району Вінницької області;

4. с. Берестівка Липовецького району Вінницької області;

5. с. Кудіївці Жмеринського району Вінницької області;

6. с. Станіславчик Жмеринського району Вінницької області;

7. с. Вищеольчедаїв Мурованокуриловецького району Вінницької області;

8. с. Садківці Шаргородського району Вінницької області;

9. с. Озаринці Могилів-Подільського району Вінницької області;

10. с. Велика Киріївка Бершадського району Вінницької області.

Із аналізованих діалектних текстів було вилучено 136 номінативних одиниць на позначення обрядових хлібів, вживаних у подільському діалектному просторі.

Усі знакові події в житті українця супроводжуються хлібом: *е вс'і ц'і 'празники йа'к'і 'будут' ... 'ц:ими хл'їбинами йа'к'і пик'ли / на 'Паску вс'і'гда хо'дили ў 'гост'і до // ... нап'риклад до бат'к'і' / до 'старших бра'т'і' чи сис'тер / до хри'шчених вс'і'гда хо'дили / 'імино з 'цими хл'їбинами / бис' хл'їба ни 'можна бу'ло н'і'куди йти // (2).*

Церковне хрещення дитини пов'язувалося з різними обрядами. Його влаштовували через кілька днів після народження немовляти. Це свято було найбільш трепетним для усіх, тому як сказано у говірці с. Садківці Шаргородського р-ну Вінницької обл.: *на хрис'тини / таж 'каждий ста'райе:с' чим на'лутчим / йакнай'крайчи шоб во'но бу'ло // (8).*

Основну роль цього дійства виконували хресні батьки. І тут ми зустрічаємо найважливішу роль хліба – *кола'ча*. У багатьох говірках ми зафіксували обряд, у якому хліб обов'язково давали кумам: *кола'ч'і / та'к'і ви'лик'і кола'ч'і / це да'вати ку'мам т'реба (9), кола'ч'і пик'ли // це да'вали за ди'тину колач'і / це називайе'ц':а хрис'тини // кола'ч'і т'реба пек'ти / ну / с'к'іл'ки би'реш ку'м'і' / це ку'мам ўс'ім пик'ли кола'ч'і ко'лис' // (9); кала'ч'і / на хрис'тини с кала'чом хо'дили про'сили ку'м'і' с'воїх / шоб при'ходили на хрис'тини / і ўже по'том на хрис'тинах і ше ї розда'вали ўже по'том кала'ч'і ўже йак ди'тину по'вели до хрис'ту / похрис'тили / (4), розда'вали 'кожном / ўже ку'мам / а по'том ўже та'кі' ўже об'ичай за'шоў / шо ўже ї розда'вали ми'н'і 'каже'ц'а ї ўс'ім 'л'удам пик'ли хто там бу'є на хрис'тинах / то ўс'ім розда'вали кала'ч'і / (4); пи'чут кала'ч'і да'ють ку'мам да'ють 'л'уд'ам / та'кі невелик'і / а н'е то / та'к'і / бухончики / ну ў 'б'іл'шуст'і кала'ч'і / кала'ч'і 'б'іл'шост'і пи'чут / да'ють / 'л'уд'ам // (6), да'вали / ку'м'і і кумов'і шо да'вали / кала'ч'і да / пи'кли / кала'ч'і да'вали (6); ку'мам кола'ч'і пик'ли да'вати ку'мам а хл'їб 'такий'самий // (8); кала'ч'і пикли / кала'ч'і пикли /*

бо ку¹мам да¹вали йак за ку¹ми при¹ходили таї ку¹мам да¹вали / о / і кала¹ч¹ і це і хл¹іб (10).

У говірці м. Хмільник Хмільницького р-ну Вінницької обл. ми спостерігаємо використання спеціального круглого хліба, який брали до церкви на хрещення, який потім їли усією родиною: *ви¹п¹'і'кали сп¹'і'ц¹'ал'но та¹к¹иї ¹круглиї хл¹'іп / ¹круглиї хл¹'іп і ко¹ли похри¹стили ди¹тину / то ¹брали цеї хл¹'іп до ¹церкви йак хрис¹тилас'а ди¹тина / ¹пот'ім йо¹го розр¹'і'зали і ко¹ли ўже похри¹стили то йо¹го шчо ¹йїли // (3).*

Звичайно, не могло обійтися без прикрашання колача, у с. Кудіївці Жмеринського р-ну Вінницької обл. це робили так: *на хрес¹тини кала¹ч¹ і да¹йут' і да¹йут' хліп св'а¹тїї та¹к'і ¹круглиї / о / і йо¹го ше ў¹вїчували ка¹линойу / та¹кими ст¹рушками ў¹с'акими / кв'іт¹ками / оце буў ў нас тої / ро¹били та¹к'і кв'іточ¹ки ше / ну та¹к'і / обикнове¹ні хліб но ше ў¹вїчували йо¹го ¹гарним ў¹с'акими прик¹расами // (5).*

Під час хрещення ми знайшли також певні вірування, пов'язані із хлібом. Наприклад, у говірці с. Велика Киріївка Бершадського р-ну Вінницької обл. хліб роздавали для щастя дитини: *хл¹іб ¹славнїї / кала¹ч¹ і да¹вали / йак ¹христ'ат' ди¹тину кала¹ч¹ і да¹вали / шоб ди¹тина була здо¹рова й шчас¹лива ро¹сла// (10).* У говірці с. Станіславчик Жмеринського р-ну Вінницької обл. було заведено, щоб бабуся роздавала обов'язково по дві хлібини – до пари: *ка¹лач¹ і / да¹йут у¹с'ім ¹л'уд'ам розда¹йут по два кала¹ч¹ і у ¹пар'і шоб ди¹тинка ро¹сла і була здо¹рова ў ¹пар'і / да / о¹б'і'зат'іл'но / ¹о¹б'і'зат'іл'но / ¹бапка по¹вин:а розда¹вати кала¹ч¹ і / ¹бапка / не ¹мама не ¹тато а ¹бапка по¹вина / ў¹с'ім ¹л'уд'ам розда¹вати по два кала¹ч¹ і // і це по¹вин:і ў¹дома спе¹кти кала¹ч¹ і хл¹'іп / кала¹ч¹ і / св'її хл¹'іп до¹маши¹н'її ў ¹пїч¹ і / чи ў ду¹ховц¹ і // і / кала¹ч¹ і у¹б'і'зат'іл'но по два ¹штуки на / ¹душу // (6).* У говірці с. Велика Киріївка Бершадського р-ну Вінницької обл. хліб роздавали усім присутнім: *кала¹ч¹ і*

об'їзат'їл'но / йак до 'церкви йти о / то до 'церкви ги'наче // а тут у 'хатї ўже кала'ч'ї роз'дати / ўже йак 'л'уди пооб'їдали то кала'ч'ї / і 'гарній 'хл'їпчик ти'цец'а / вс'о / шоб шоб погудувати л'удеї роз'дати кала'ч'ї і в 'церкву тоже 'брати / 'пеўчам роз'дати // (10).

Цікавою деталлю, не відомою для нас, слугувала скибка, відрізана від непочатого краю хлібини: вона зберігалася до повноліття охрещуваної дитини: хо'дили хри'шчен'ї то да'вали обов'яз'ково хл'ї'бину шоб і'ти з 'цейу хл'ї'биною до 'церкви / хто м'їг да'ваў в 'церкву йа'когос' пиро'га чи хл'ї'бину а хто вир'тавс'а на'зад із 'цейу ос'в'аченоїу 'разом із ди'тиноюу хл'ї'биною // і ок'раїец' / 'хл'їпчика за'сушували / і на 'повне повнол'їт':а ди'тини / 'брали тої хл'їб в'їн виси'хаў ну збир'їгали йо'го / так йак 'каже 'пупа завїа'зали ди'тин'ї і вз'а'ли / бо пуп це центр зим'л'ї / 'брали закри'вали хо'вали і ди'тину коли хрис'тили // о-о то ни так ни хрис'тили похрис'тили то цей ок'раїец' 'хл'їпчика вз'а'ли і там де цей збер'їгавс'а 'пупчик об'ично в ст'їкл'ан'ї 'баночки туди 'клали ше цей ку'сочок 'хл'їба / ... 'повне повнол'їт':а / то тої ку'сочок 'хл'їба роз'мочувати / і ц'а ди'тина по'вина була вку'сити // (2).

На весілля та хрестини пекли коровай. У говірці с. Берестівка Липовецького р-ну Вінницької обл. фіксуємо: були 'формочки та'к'ї/ шо / та'к'ї/ хл'їбⁿ 'ложии/ а во'но сти'цец'а/ тиї та'киї/ ф'ї'гурна та'киї хл'їп/ шоб ўз'ати йо'го до 'церкви/ с цим/ ну с хрис'том о'цим/ с'о/ йа з'найу йак/ це ш ни ў 'кожному сил'ї од'ї'наково було/ йа з'найу/ йак ў нас було/ за'вед'ано/ а так/ йа з'найу йак/ коли було// (4). Форма обрядового хліба могла різнитися: обов'яз'ково все'редин'ї був великий 'отв'ір// оце та'к'ї були ве'с'їл'н'ї і та'к'ї були хре'стинс'к'ї кала'ч'ї/ тому шо туди про'т'агували руш'ник/ і мо'гли 'вз'ати на 'руку цей ка'лач// руш'ник 'можна про'д'їти і так но'сити кала'ч'ї// (7).

Отже, у подільських говірках засвідчено такі назви обрядових хлібів, що печуться для відзначення народження дитини: *колач*'і (9), *калач*'і (4), *калач*'і (6), *калач*'і *це і хліб* (10), *круглий хліп* (3), *обикнове*'ні хліб (5), *хре*'стинс'к'і *калач*'і (7).

Функціонування хліба в різних моментах весільного обряду часто пов'язано з тим, що хліб символізує Долю наречених [Страхов 1991: 54]: *якшо коро*'вай *полу*'чивс'а *ду*'уже *гарний*' / *с*'в'ітлий' / *гарно*' *випечений*' / *то ка*'зали' / *шо це на*' *ш*'част'а *моло*'дим' / *на здо*'ровйа *моло*'дим' // *а* *якшо*' / *бу*'вало *шо коро*'вай *при*' *вип*'і'кан':і *хот*' *один*' *тр*'існув' / *це по*'гана *при*'к'мета і *коро*'вайниці' *ди*'вилис' *одна на одну*' / *і* *ко*'жна *со*'б'і *ду*'мала' / *мож*'ливо' / *шо* *ца*' *па*'ра *ко*'лис' і *роз*'і'дец':а // (7), також у цій говірці ми зустрічаємо цікаву назву весільного обрядового хліба: *на ве*'с'іл'я *пек*'ли *ве*'с'іл'н'і' *ши*'шки (7).

Під час весільних обрядів ми також натрапляємо на використання скибки, відрізаної від початку хлібини. Як спостерігається в говірці м. Хмільник Хмільницького р-ну Вінницької обл., її використовували під час викупу нареченої: *Бо* *ц*'ілий *хліп* *а* *то*'д'і *зр*'і'зайт *ц*'і'лушичку / *а* *то*'д'і *йі*'д'ат *хліп* / *а* *то* *бу*'ла *ц*'і'лушичка / *йа*'ке *бу*'ло *с*'вато *от* *ві*'с'іл'а / *то* *пере*'мали *моло*'ду *шоб* *да*'вали *мо*'рич / *то* *т*'іл'ко *з* *цею* *ц*'і'лушичкою // *сти*'лили *на*' *ст*'іл'чику *гру*'шничка і *ло*'жили *ту* *ц*'і'лушку // (3).

Отже, у подільських говірках засвідчено такі назви обрядових хлібів, що печуться на весіллі: *ве*'с'іл'н'і' *ши*'шки (7), *ве*'с'іл'н'і' *калач*'і (7), *коро*'вай (7) та назва скибки, відрізаної від непочатого краю хлібини, - *ц*'і'лушичка (3).

Хліб мав важливе значення і в поховальному обряді. Із хлібом родичі прощалися з небіжчиком, на кладовищі ламали та роздали хліб усім людям. У таких випадках хліб символізує неперервність роду та майбутній добробут у сім'ї померлого.

Для цих традицій використовували хліб різних видів. Наприклад, у говірці с. Берестівка Липовецького р-ну Вінницької обл. засвідчено: *та'к'і з'добн'і ка'лацики/ о і розда'вали 'кожному ц'і ка'лацики (4) та 'булочки/ йа ни знайу ни да'вали 'булочки та'к'і/ оци'хо ни да'вали йак це ми 'зараз да'ємо цемго ўс'о/ ко'лис' ни 'було/ та'мо шо да'дут то/ то 'дали// (4). У говірці с. Озаринці Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. були колачі та рулети: *кола'ч'і / ма'л'і // на по'минку / шоб 'кожній л'удин'і 'дати ко'лач // пик'ли кола'ч'і / пик'ли хл'іб // і т'і ру'л'ети 'тожи (9), а вже в говірці с. Станіславчик Жмеринського р-ну Вінницької обл. використовували колачі та булочки / на 'поминки ... 'тоже по'вин: 'і да'вати кала'ч'і / вот / 'булочки ну йак ні'ма кала'ч'іў то 'булочки // ну ў основ'ном кала'ч'і по'вин: 'і да'вати ўс'ім л'уд'ам / і 'д'іт'ам / і ў'зрослим і пожи'лим / ўс'ім л'уд'ам / да / уб'і'зат'іл'но // і кала'ч'і / і 'хл'іпчик / св'їй шчоб був (6), На 'поминки 'тоже / хто шо 'хоче / то да'йут / ц'і / ба'тони то да'йут / кала'ч'і то да'йут // ц'її / було'чки та'к'і // (6). Цікаву диференціацію обрядового хліба засвідчено в говірці с. Велика Кириївка Бершадського р-ну Вінницької обл., де з одного боку: *На по'минки 'тоже пик'ли кала'ч'і хл'іб л'уд'ам да'вали о'б'ідати хл'іб / за 'мериших да'вали кала'ч'і в 'церкву// (10), а з іншого – кожен із днів поминання характеризувався використанням різного хліба: *йак 'сорок дн'іў / то пик'ли кала'ч'і ну 'хл'іб о'бично так йак о'бично хл'іб бо 'треба 'хл'іба а 'ц'її кала'ч'і пикли на 'сорок дн'іў бо 'треба 'сорок кала'ч'іў спик'ти 'дати / а йак там 'дев'іт' дн'іў чи ўже р'ік чи п'іуроку справ'ляли то ўже й було'чки 'можна пик'ти (10).****

Отже, у подільських говірках засвідчено такі назви обрядових хлібів, що печуться на поминки: *ка'лацики (4), 'булочки (4), ко'лач (9), хл'іб (9), ру'л'ети (9).*

Таким чином, ми можемо сказати, що переважна кількість використання обрядових обрядів та вірувань, пов'язаних із

ними, зберігається й досі серед українського народу. Хліб для українців – основний атрибут традицій, пов’язаних із святами та життєвими циклами. У цілому, обрядовий хліб у цих контекстах мав не стільки значення поживи, як ритуальне значення. Наявність хліба в родинній та календарній обрядовості є важливими спектром святості та духовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гримашевич Г. Діалектний текст як лінгвокультурний феномен. *Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЕУ, 2015. С. 52–58.
2. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика : Нариси : Київ : «Довіра», 2007. 262 с.
3. Подільський говір : Бібліографічний покажчик / Уклад.: І. В. Гороф’янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. Вінниця, 2013. 128 с.
4. Страхов А. Б. Культ хлеба у восточных славян: опыт этнолингвистического исследования. Мюнхен, 1991. 248 с.

*Ольга Доценко (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф’янюк І. В.*

МОТИВАЦІЯ НАЗВ БОРЩУ В УКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТАХ

Питання номінації посідає дуже важливе місце в житті людини, бо за допомогою процесу називання предметів люди мають змогу вільно комунікувати між собою. Актуальність проблеми номінації й мотивації назв страв і напоїв полягає в тому, що це питання є мало дослідженим. Хоча номінацію страв і напоїв у своїх наукових роботах опрацьовували Я. Турчин, О. Оскирко, Е. Гоца, Н. Цимбал та ін.